

НА РОЗДОРІЖЖІ ВИБОРУ: ІНДИВІДУАЛЬНІ МОТИВАЦІЇ МОЛОДІ ДО ВСТУПУ В ДИВІЗІЮ «ГАЛИЧИНА»

У статті крізь призму стратегій виживання розглянуто особисті життєві ситуації, які в умовах німецької окупації спонукали молодь вступати до 14-ої дивізії Ваффен СС «Галичина» у 1943–1944 роках. Показано, що патріотичні почуття та бажання воювати за «волю України» не завжди виступали основними факторами вступу. Проаналізовано вплив адміністративного тиску з боку німецької адміністрації щодо вступу в дивізію, та співставлено нарратив колишніх вояків із тогочасними реаліями.

Ключові слова: дивізія «Галичина», 14-та дивізія Ваффен СС «Галичина», пропаганда, пам'ять.

28 квітня 1943 р. у Львові та містечках Галичини офіційно розпочалася кампанія набору добровольців до нової військової формації — СС стрілецької дивізії «Галичина» (таку назву мала дивізія на час свого створення та змінюватиметься ще декілька раз¹). Згідно із звітом Військової Управи (установи, що відповідає за набір), станом на 2 червня 1943 р. на гасло «Усі до дивізії» відгукнулася надзвичайно велика кількість населення — 81 199 осіб, з яких придатними до служби визнано 52 873 осіб². Такі цифри перевершили усі сподівання як німецької адміністрації, так представників легальних українських організацій. Що спричинило таку кількість добровільних заявок? Які настрої переважали? Хто таки став воєнним, а хто ні і чому? Як та чому змінювалася динаміка набору? Якими інструментами влада заохочувала/примушувала до вступу?

Ця стаття має на меті відтворити «історію знизу», розкрити причини, які крізь призму щоденного досвіду та виживання спонукали молодь вступати до дивізії «Галичина». Керуватимемося думкою, що саме намагання вижити, а не померти як герої чи мученики — бажання більшості людей. Як зазначив соціальний психолог Рой Ф. Баумайстер: «Отримати роботу, знайти житло, закохатися, виростити дітей та інші подібні клопоти і далі домінують у повсякденні більшості людей навіть у часи війни та революцій»³. Термін «колаборація» намагатимемося не вживати, адже

він є політично заангажованим натяком на зраду, тому може відволікати від основного завдання. Організаційні передумови, перемовини між представниками українських організацій з німецькою владою щодо створення дивізії не є предметом даного дослідження.

Співставлення джерел особистого походження із наявним архівним матеріалом дозволяє відчутти дух епохи, доповнити людськими емоціями «сухий» текст. У статті використано 36 інтерв'ю (особистий проект з усної історії «Дивізія «Галичина» очима її колишніх вояків») із членами Братства колишніх вояків Першої Української Дивізії Української національної армії (I УД УНА) та/або Української повстанської армії (УПА), які зараз проживають на території України — 19 осіб, Канади — 14 осіб, США — 1 особа, Велика Британія — 2 особи. Отримані розповіді мають вигляд напіввідкритого біографічного інтерв'ю. Опитник використовувався під час фази відкритих запитань аби дізнатись більше про опущені сюжети. Очевидно, що суб'єктивність власного погляду та його зміна під впливом особистих обставин безпосередньо впливають на інтонацію, зміст, емоційність та відкритість оповідача. Окрім того, приналежність до певної соціальної групи — Братства дивізійників та Братства УПА — формує колективну пам'ять усієї спільноти.

Історіографія. Доступні розвідки історії дивізії фокусуються в основному на її організаційному становленні та бойових діях, тоді як особистий досвід війни її колишніх вояків залишається поза увагою дослідників⁴. В Україні уявлення про дивізію формується не під впливом академічної літератури, а радше газетними публікаціями та некомпетентними дискусіями в публічному просторі⁵. Окрім того, тенденційність трактування її колишніх вояків в науковому дискурсі як «зрадників» та «військових злочинців» з одного боку⁶, та «борців за незалежність України» з другого⁷ вкотре відображає потребу у публічній дискусії та подальшому дослідженні місця та феномену дивізії «Галичина» в українській історії періоду Другої світової війни. На думку Олесі Хромейчук, розгляд історії дивізії в руслі, що до воєнних злочинів гіпотетично можуть бути причетні окремі особи, а також воєнні підрозділи, включені до складу дивізії уже після скоєння відповідних злочинних дій більш відповідає реальності, аніж поляризація на героїв та воєнних злочинців (скажімо, участь Волинського легіону у придушенні Варшавського повстання, чи 4 поліційного полку у знищенні польського села Гута Пеняцька на Львівщині у лютому 1944 р.)⁸.

Радянська історіографія подає дивізію як примусове формування: сюди відповідно потрапляють ті категорії осіб, з якими боролася влада — куркулі, церковні діячі, кримінальні елементи та націоналісти⁹. Натомість колишні вояки наголошують на ролі дивізії «як ще одна можливість

формування української військової частини». Соціальний зріз вояків дивізії також інший — інтелігенція та вихідці із патріотичних родин, освічені юнаки — студенти та гімназисти, свідомо сільська молодь, які пішли воювати добровольцями¹⁰. Історик Тарас Гунчак не ставить під сумнів патріотичні наміри творців дивізії з українського боку, проте наголошує на їхньому романтичному розумінні тогочасної ситуації. На його думку, окрім вступу до УПА, інших альтернатив у тогочасній молоді не було¹¹. Майкл Мельник зазначає, що добровольців-патріотів уже на початках набору скомпрометували ті, що зробили вступили з необхідності¹². Всупереч, Андрій Боляновський наголошує, що «пішли до її лав боротися за українську державність»¹³, а серед вояків лише незначний відсоток склали ті, що намагалися уникнути роботи в Німеччині, з примусу потрапили до лав дивізії в останні дні німецької окупації¹⁴. На нашу думку, автор пропонує ідеалістичну версію формування дивізії.

Таким чином, цілком очевидно виглядає потреба детально вивчати персональну історію кожного, зокрема перед вступом. На думку Пентер Тані, відокремлений розгляд таких явищ як Рух опору, колаборація, пристосуванство тощо, не в змозі відобразити складний досвід війни її безпосередніх учасників: «характерними є сильне змішування, а частково й одночасність усіх цих подій», коли жертви війни в інший момент ставали злочинцями і навпаки¹⁵.

Самі про себе: наратив. Після звільнення з полону, колишні вояки створюють свою власну спільноту у 1949 р.: відтоді Братство та дивізійники постають як єдина організована громада, маючи власний статут та проводячи організаційну діяльність у багатьох країнах, зокрема з 1992 р. в Україні. Пройдений життєвий шлях осіб, що опинилися в еміграції після війни та тих, що проживають зараз в Україні склався порізному. Для членів Галицького Братства усе закінчилося сталінськими таборами (з деякими винятками). Відповідно, вступ до дивізії є одним із найважливіших епізодів, до якого постійно повертаються аби наголосити на добровільності свого вибору та його суспільній значимості. З одного боку, це можна пояснити прагненням легітимізувати себе в межах офіційного дискурсу, а з іншого — висвітлити свою власну мотивацію тими обставинами, що склалися. Для тих, що опинилися за кордоном, перебування в дивізії стало невеликим життєвим епізодом, який дозволив з одного боку опинитися на Заході, а з другого — здобути освіту та жити нормальним життям, працювати та плекати свою українську ідентичність в межах громади. Більшість респондентів (24 особи) (тоді 16–24 річні юнаки) є представниками першої хвилі набору до дивізії, що уособила їхній перший військовий досвід. Виїхали на рекрутський вишкіл в липні–серпні 1943 р. (18 осіб), у вересні — 4 осіб, ще двоє — наприкінці жовтня,

та одна особа під кінець 1943 року. У червні-липні 1944 р. потрапило до дивізії під час відступу німецької армії з Галичини 7 осіб (один з них — початково до юнаків СС) — усі вони зараз проживають на еміграції.

Один із важливих елементів нарративу дивізійників про свій воєнний досвід стосується також мотивацій вступу до дивізії: їм було важливо показати необхідність такого кроку, обґрунтовуючи його як суспільною так і політичною потребою. Систематизувавши спогади комбатантів та беручи до уваги, наскільки їхнє розуміння минулого залежать від їхньої подальшої долі, загальне бачення причин вступу до дивізії виглядає так: 1) наявність ворога — Радянського Союзу, з яким потрібно боротися; 2) боротьба можлива за наявності армії: тому військовий вишкіл та навички користування зброєю стають надзвичайно важливими; 3) проведення аналогій з Першою світовою війною: дивізія постає невід’ємною складовою «Визвольних змагань» українців (Легіон УСС — УГА — армія УНР — УПА тощо) та прагнень незалежної України; 4) дивізія — найкраща альтернатива, можлива на той час¹⁶.

Аналіз оповідей респондентів та доступних спогадів дає підстави стверджувати, що в усіх міститься представлена нарративна концепція у змалюванні вступу до дивізії. Така лінія зазвичай передуює представленню особистих обставин, за яких, власне, відбувся запис до набірних комісій. Особисті причини можуть бути повністю випущеними із розповіді, і бути уведеними респондентом лише після уточнюючого запитання. Саме розгляд таких життєвих обставин і становить предмет нашого дослідження, адже може пролити світло і по-новому поставити питання вступу до дивізії та добровільності цього вчинку.

Неоднорідність особового складу дивізії потрібно враховувати, адже кожна із вказаних категорій матиме свої власні мотивації для вступу, та, окрім того, відмінний досвід, і відповідно, бачення війни. Для розуміння множинності мотивацій, варто виокремити декілька груп осіб, які вступили до дивізії:

- особи, для яких дивізія «Галичина» стала першим досвідом військової служби;
- особи, які в роки Другої світової війни служили у воєнізованих формуваннях під німецькою егідою, чи потрапили в німецький полон;
- особи середнього віку, які прийшли до дивізії із цивільної служби;
- особи, які проходили військову службу в роки Першої світової, Української революції, в польській чи радянській армії ще до початку війни.

Доцільно розрізняти мотивації і за часом вступу до дивізії на I хвилю набору — так звана Перша дивізія — у липні-жовтні 1943 р., та пізніші набори, хоч і не такі масові, аж до відступу німців.

Без розуміння ситуації та контексту, в якому формувалася тогочасна молодь аналіз індивідуальних мотивацій буде неповним. Враховуючи значні напрацювання дослідників в цій царині¹⁷, на цьому зупинимося побіжно. Зазначимо, що саме в роки Другої Речі Посполитої українські націоналісти беруть курс на «створення» української нації, адже у їхньому розумінні події Української революції показали, що нації ще не існувало¹⁸. Формування національної ідентичності відбувається за допомогою позашкільних та позадержавних чинників: церква, сім'я, громадські та молодіжні організації, громада¹⁹. Так Пласт, Січ, Сокіл, Луг, ОУН та юнацька сітка ОУН виступають форпостом виховання молоді, а ідеї Дмитра Донцова стали свого роду «Євангелієм» для освіченої молоді²⁰. Вибірка інтерв'ю також є показовою: у Пласті, Соколі, Дорості, Просвіті та інших подібних організаціях займалося 14 осіб, у юнацтві ОУН перебувало 11 осіб (з них 3 осіб одночасно належали і до інших організацій), 3 осіб було членами ОУН (2 осіб також і в інших). Таким чином, із 36 осіб, 28 осіб належали до громадських організацій, а 8 осіб ніде не перебувало (двоє з них проживали в Польщі в польському середовищі, де таких організацій не було). Вплив націоналістичних ідей був досить сильним та охоплював значну частину населення Галичини, передусім молоді.

Пропаганда вступу до дивізії. Пропаганда залишається одним із дієвих засобів ведення війни та стала одним із ключових факторів, які безпосередньо впливали на індивідуальну мотивацію. Хоча дивізія і створювалася з ініціативи німецької окупаційної адміністрації, безпосереднім процесом координування набору добровольців та зв'язками з населенням займалися Український центральний комітет та Військова управа, створена 15 квітня для забезпечення організаційної роботи²¹.

Можна виділити кілька рис пропагандивних матеріалів (публікації в пресі, постери, листівки тощо), якими послуговувалися для рекрутування до дивізії:

- антирадянська спрямованість, зокрема пряма вказівка на основного ворога — СРСР;
- апеляція до героїчних вчинків, військових формувань періоду Української революції (Легіон УСС, УГА, армія УНР тощо);
- звернення до загальнолюдських цінностей: захист Батьківщини, сім'ї, майбутнього;
- публічна підтримка ідеї дивізії багатьма авторитетними особами. Їхня присутність стала каталізатором та, зрештою, одним із найбільш важливих методів пропаганди²².

Яскравою ілюстрацією є «Вказівки для охотників SS Стрільцької дивізії Галичина»: «Охотник SS Стрільцької дивізії Галичина є покли-

каний до боротьби за свій край [...] з небезпекою, яка грозить з азійських степів. Він є покликаний утримати традицію українського народу в боротьбі за культуру народів Європи. Прийом до [...] Дивізії є високою честю. Він зобов'язує до бездоганної поведінки»²³. У багатьох матеріалах йдеться про те, що німецька влада погодилась на створення української частини, а ініціаторами відповідно виступили українці²⁴. Перед добровольцями було також поставлено і фізичні вимоги: зріст не менше 165 см, фізично розвинутий та здоровий. Далеко не всі юнаки відповідали фізичним вимогам: за чотири дні роботи комісії в Івано-Франківську (тоді — Станіславові) в червні оглянуто понад 2000 добровольців, з яких придатними до військової служби визнано тільки біля 1300 осіб²⁵. У Сокалі «відбір був суворий. З 20-ти моїх однокласників відібрали тільки п'ять»²⁶.

Від військової служби в дивізії звільнялися ті, які «на своїх постах незаступимі» (розпорядження ВУ від 7 травня 1943 р.)²⁷. Тоді ж відділ шкільних справ УЦК розпорядився про часткове звільнення учителів, випускників учительських семінарій за поданням директора школи, оскільки вчителів не вистачало (90% від необхідної кількості) та професійних шкіл (на 50%)²⁸. Натомість, іншою виглядала справа із лікарями: «всі лікарі, здатні виконувати свою відповідальну лікарську службу повинні зголоситися до Дивізії» (від 4.6. 1943)»²⁹. Уже зголошені випускники гімназій та шкіл не могли звільнитися від служби в дивізії, тоді як випускників сільсько-господарських шкіл мали б звільнити 10%³⁰.

Додатковим «плюсом» вступу до дивізії були обіцянки забезпечити відповідну оплату, харчування, забезпечення для родин добровольців нарівні із німецькими³¹. Зокрема, вже 3 травня 1943 р. Вехтер видав розпорядження «Про зрівняння прав забезпечення родин добровольців Дивізії з родинами німецьких вояків»³². Насправді все не виглядало так радісно, як обіцялося. Перші проблеми виникли із визначення того, хто, коли і скільки чого повинен отримувати, а очікування населення не співпадали із реальними розмірами допомоги³³. На думку сотника Дмитра Феркуняка основна причина дезертирства вояків з дивізії — це важке становище їхніх родин³⁴.

Між свідомим та спонтанним. Участь священників, вчителів та учасників подій 1917–1921 рр. — людей, які користувалися загальною повагою — у пропагандивній кампанії набору добровольців стала одним із ключових факторів її успіху на початкових етапах у травні–серпні 1943 року.

Володимир Кубійович у справі дивізії «першу розмову відбув з найвищим для українців авторитетом — з Митрополитом Андреем і почув з його уст ті самі слова, які я чув влітку 1941 р.: «Немає майже ціни, яку не треба б дати для створення української армії»³⁵. Участь УГКЦ стала

одним із важливих критеріїв успішного набору, адже у селах часто саме священики брали на себе функцію агітації: «оголосив в кінці проповіді, що організується дивізія, що треба зголошуватися до тої дивізії, якщо ми хочемо мати державу»³⁶.

Важливою характеристикою без якої неможливо уявити тогочасне суспільство є культ військових та військової традиції. Франк Гольчевські називає таке розуміння специфічно українською рисою: крізь цю оптику усі військові формування (Військо Запорозьке, легіон УСС, УГА, армія УНР та інші) інтерпретувалися як Українська держава³⁷. Відповідно, таке бачення дивізії знайшло відгук як серед старшого покоління, так і молоді. Багато колишніх учасників подій 1917–1921 рр. пропагували концепцію дивізії як можливість здобути зброю та військовий вишкіл легальним шляхом. Скажімо, у першому номері стінної газети 3-ої сотні від 28 липня 1943 р. поблизу м. Брінн йшлося: «А під час війни суб'єктом подій можна стати тільки через військо... Це зрозуміння звело нас, колишніх старшин разом, з'єднало нас в одну спільноту бажань»³⁸. Окрім того, колишні вояки українських та інших підрозділів отримали на своє ім'я копію особистого звернення Кубійовича, де йшлося про те, його ще не має у списках добровольців у той час, коли «так відчувається недостача старшин» для дивізії³⁹. Микола Угрин-Безгрішний⁴⁰, колишній вояк УГА та Легіону УСС, описав свою пропагандивну роботу в Рогатинському повіті на Львівщині: «Виїздив я сливе щодня в села, збирав народ і молодь та виголошував палкі промови, здебільшого на теми про значіння збройної сили для кожного народу, зокрема для українського, що живе на межі культурних націй Європи й дикої Азії»⁴¹. Для багатьох із них, формування дивізії означало продовження традиції «походу проти більшовиків в роках 1918–1920 та що дається Українським комбатантам можливість продовжувати ними розпочате велике діло»⁴². Попри це, не всі комбатанти були позитивно налаштовані: «Ті, що були в австрійській армії, казали ставитися обережно, бо німці є німці, і вони України ніколи не збудують»⁴³.

Важливою була також роль вчителів та директорів шкіл у наборі, адже випускники мали скласти ядро нової військової формації. Багато з них отримали директиви від ВУ та німецької влади, аби забезпечити успіх справи. Колишні дивізійними пригадують, що для багатьох це стало вирішальним чинником: «То була така загальна пропаганда. Вчителі нам казали, всі знали. Йдемо до нових Січових стрільців, йдемо до української армії, прийшов час, що треба діяти»⁴⁴. У місті Чортків «директор школи цілим класом нас через місто організовано повів в вербовочний пункт. Можете собі уявити? І ніхто не втік, всі цілим класом пішли записуватися. І в гімназії так було»⁴⁵. «То наш комітет зі Львова, ходили

пропагандисти по школах, вербували, то я зголосився прямо зі школи, навіть не питався ні тата, ні мами, а записався. Покликали мене на медичний огляд, сказали, що здоровий. 7 вересня 1943 року покликали до війська»⁴⁶.

Таким чином, виникає ключове твердження, про яке говорить і пише майже кожен дивізійник⁴⁷, який вступив до дивізії під час I фази призову у травні-серпні 1943 р.: «Ви не можете собі уявити і вам важко буде це уявити, який це був натхненний порив молоді іти в дивізію»⁴⁸. У інтерв'ю знаходимо такі характеристики: юнаки, взагалі «ні на що не дивились, не рахувались із своїм життям, нічо»⁴⁹, тільки б іти, «а там як буде»⁵⁰, які відображають переплетіння свідомого та несвідомого у виборі іти до дивізії.

«Лопата на зброю»: Баудінст та праця в Німеччині vs. дивізія. Німецька адміністрація намагалася сприяти тому, аби вступ до дивізії сприймався позитивно серед громадськості. Тих, кого щойно покликали до праці в Райху, могли на свій вибір піти до дивізії: «прийняті як добровольці до СС стрілецької дивізії Галичина є вільні від обов'язку праці» (30 квітня 1943 р.)⁵¹. Такою можливістю скористався Леонід М.: він уже працював Німеччині. Під час відпустки у Варшаві у батьків дізнався про формування дивізії та одразу пішов добровольцем до дивізії⁵². Співробітників української поліції до дивізії не приймали, оскільки поліція повинна виконувати свої обов'язки щодо збереження правопорядку⁵³. Губернатор Вехтер наголошував, що до дивізії можуть зголоситися ті, що закінчать будівельну «Українську Службу Батьківщині» (УСБ). Розпорядження про Баудінст (нім. *Baudienst* — будівельна служба) від 22 квітня 1942 р. зобов'язувало всіх німців віком від 18 до 60 років «за винятком чужинців, жидів і циган»⁵⁴. Ухилення від служби розглядалося як адміністративне правопорушення, у важких випадках суд може винести вирок щодо ув'язнення, грошового стягнення, або смертну кару⁵⁵.

Аби забезпечити необхідну кількість добровольців, юнаки 1920–1925 р.н. звільнялися від УСБ, якщо покажуть комісії посвідку добровільного вступу до дивізії⁵⁶. Цей документ також звільняв від роботи в Німеччині до часу призову до військової служби⁵⁷. Наявність посвідки значно полегшувала життя та убезпечувала від можливих неприємностей на деякий час. Цікавим є приклад Романа Тицького, якого разом із трьома товаришами звільнили із роботи в місцевому Допомоговому комітеті, оскільки підпадали до праці в Баудінсті. Проте уже через кілька місяців працював членом відбіркової комісії до дивізії при УДК в Рогатині: «перевіряти людей, списки робити, виписувати посвідки — прийнятий чи ні. Виписали і для себе посвідки, хоч і не ставали до комісії. ОУН не

піддержувала того (дивізії. — *Авт.*). З тими посвідками поїхали до Березан, окружне місто, щоб представити у Баудінст, що покликані до того (дивізії. — *Авт.*) і дістати якесь звільнення. Офіційна відповідь була така, що скорше треба відбутися Баудінст, а тоді до дивізії». Їм пощастило — того разу не арештували. Але у рідному селі за Романом уже шукала поліція, аби він ішов працювати в УСБ. Долею випадку Роман таки потрапив до дивізії, коли відвозив 120 кандидатів на медичну комісію до Львова: «Коли стрічаю директора нашого, він знав, що я не став до комісії, питає мене чи я став до комісії. Я не знав, що йому сказати, та й сказав, що в дорозі до комісії. Так я пішов, перейшов комісію. За два тижні отримав покликання, а за місяць я вже був в мундирі. Не знаю як то все так скоро. То був липень 1943 року».

Інший юнак записався до дивізії разом із старшим на 5 років братом, але «брат вибрав Баудінст. Він того собі не уявляв. Їх давали в першу лінію копати окопи[...] на фронті в цивільному одязі. І він тоді до тата написав, щоб тато пішов до Військової управи, щоб витягнув його звідти. То була різниця може які два місяці, що він пішов до дивізії як тато його витягнув⁵⁸. Для когось вступ до дивізії також означав звільнення від УСБ⁵⁹. 7 грудня 1943 р. до дивізії мали перевести 170 осіб з Баудінсту: пор. Яськевич висловив думку, що з них мабуть близько 70 осіб так і не з'явиться⁶⁰.

Небезпека арешту та облави. Під час окупації під арешт потрапляло багатьох осіб через адміністративні проступки, ухиляння від служби в дивізії, роботи в Німеччині чи Баудінсті, політичну діяльність. Брат Маркіяна Тарас був членом ОУН: про це він дізнався уже в еміграції в Канаді: «Він в Коломиї співпрацював з упівцями, партизанами. Щоб йому не загрозив арешт, то він зголосився до дивізії. Вже його брали на допити в гестапо». Сам Маркіян теж уже перебував під арештом, після чого влаштувався на роботу, проте щотижня був змушений звітувати поліції про свої дії. В кінці травня 1944 р. приїхав брат Тарас: «дістав урльоп [Urlop. — з польської відпустка. — *Авт.*] перед виїздом на Броди, то я 10 червня записався до дивізії. То він мене намовив, що зробиш так само як я, що слід загине [у поліції. — *Авт.*]. А наймодернішу зброю на той час мали німці, дістанемо вишкіл, а пізніше як буде можливо, то підемо в ліс [в УПА. — *Авт.*]⁶¹.

Зовсім по-іншому виглядають ситуації, коли арештовували рідних батьків: «О, я вже собі пригадую. Мого тата заарештували німці, і як його заарештували, то я скоро зголосився до дивізії. І навіть як той вишкіл тривав 3–4 місяці, і я пішов до свого шефа і сказав йому, бо він хотів, щоб ми ішли воювати партизанку на Волиню. Слухай, я буду воювати, а мій тато сидить в криміналі? Тоді пустили тата назад»⁶².

Облави з метою реалізації колективної відповідальності та намагання врятуватися від них стали невід'ємною частиною життя в умовах окупації. Перед приходом Червоної армії, німці «як звірі ганялись за кожним мужчиною»⁶³. Петро П. потрапив в облаву уже тоді, коли фронт був недалеко: «А до дивізії я попав, може то протиставиться тому, що я до того сказав вам. Ми йшли до гімназії, гарна погода була [...]. Підійшли і злапали. Вони написали такі афіші, що якщо вб'ють якого офіцера німецького, то повісять чи застрілять 10 осіб. І я попав в ту рубрику тих закладників. Мама приїхала і пішла до управи, дала їм гроші і так мене викупила. Мене випустили під умову: ти мусиш зголоситися до армії. ... Той німець сказав до моєї мами, що якщо я втікну, то мій батько там буде сидіти»⁶⁴. Так Петро потрапив до юнаків СС.

Особисті кримінальні справи заарештованих осіб радянською владою уже після війни також містять описи життєвого шляху, отриманого шляхом допитів, або містяться у особистих листах чи поясненнях, написаних значно пізніше. Зокрема, у 1992 р. Михайло Т. описує, що «в травні 1944 р. під час облави в селі Зашків мене було схоплено та поміщено в табір в с. Клепарів. В червні 1944 р. мене примусили до вступу в дивізію СС «Галичина». [...] Учасні у військових діях не приймав. В 1945 р. я дезертирував додому в с. Зашків. 17 серпня 1946 року мене було заарештовано»⁶⁵.

Проте у травні–червні 1944 р. не усі потрапили до дивізії примусово: «всіх позабирали, навіть тих, що були в Організації в проводі, попали всі — мадяри забрали їх. Були б і мене забрали. Не так з розуму, а так з відчуття, сказав, їдемо туди. Ми приїхали до Нижнева, а ті всі вже були у вагонах. Ми сіли у вагони, незареєстровані, і поїхали до Львова. А це були такі добровольці, що половлені. Та може деякі були такі, що самі тікали від того, але більшість, то половлені»⁶⁶.

Таким чином, відчуваючи небезпеку можливого арешту і в умовах регулярних облав юнаки обирали вступ до дивізії, аніж таку непевну повсякденність. Це стосується як середини 1943 р., так і пізнішого часу, коли частішають випадки уже примусового вступу в результаті облави чи інших проступків.

Наказ з Організації. Проаналізувавши доступні свідчення, можна також стверджувати, що певна кількість юнаків, перебуваючи в юнацькій сітці ОУН чи інших організаціях, пішла до дивізії з настанови своїх провідників з ОУН, хоча офіційно засудила створення дивізії. Проте життєві реалії коректували таку ситуацію. Як бачимо із спогадів, Роман Шухевич у приватній розмові висловлювався, що було б добре, якби на кожних 7 вояків дивізії припадав хоча б один член ОУН⁶⁷. Важливим чинником вступу стає те, що на середину 1943 р. УПА перебувала на

стадії організаційного створення⁶⁸, тому не могла забезпечити усіх бажаних зброєю, вишколом. Більш того, представники ОУН на місцях популяризували ідею вступу до дивізії та видавали відповідний наказ як на початкових етапах набору, так і пізніше в 1944 році. Наприклад, у 1943 р. настанову іти до дивізії почули від своїх провідників багато юнаків, про що маємо свідчення⁶⁹. Коли Павло Л. записався добровольцем до Дивізії, за кілька днів із ним зв'язалась людина із ОУН та сказала збиратися на Волинь до Бульби-Боровця, але, оскільки він уже записався до Дивізії, то почув таке: «Добре, іди туди, але знай, що ти від ОУН і коли тебе треба буде, ми тебе найдем»⁷⁰. Були й такі випадки, що «брат пішов в сторону УПА... А до мене каже — йди, Денис туди»⁷¹.

При наближенні фронту, такі випадки частішають. У травні 1944 р. на зібранні молоді представник ОУН сказав: «Хто має повний виряд, тобто зброю, хай іде до УПА. Хто ні — повинен зголоситися до української дивізії, бо й там треба нам наших людей»⁷². У селі Сільце Божиківське перебували запасні відділи німецької армії та водночас член обласного проводу ОУН. Він порадив станичному села Галайбіді Андрію «вступити до дивізії «Галичина» й перейти військовий вишкіл. До УПА тепер не приймають, а як лишуся без вишколу під більшовиками, то скоро марно загину. При найближчій нагоді з дивізії можна буде знову вернутися до УПА. Ці думки не давали мені спокою»⁷³. Через кілька днів Андрій уже проходив медичну перевірку для вояків у Львові. Із подібною ситуацією стикалися нерідко⁷⁴.

Коли німці розпочали проводити облави, то багато юнаків, які ще залишалися, намагалися будь-яким чином врятуватися: тікали в поля та ліси на кілька днів і чекали. Будучи серед таких втікачів, «чекали, що станеться з тими [кого зловили. — *Авт.*]. Тоді наказ прийшов з Організації іти до дивізії. Були активісти в селі, які тримали зв'язок. Каже, що скоріше ми так не дозволяли, не радили йти до дивізії. А потім, каже, ми вже не маємо в лісі місця для вас, йдіть до дивізії». Тоді в неділю 2 липня 1944 р. виїхало з села приблизно 60–70 хлопців, як втікачів, так і тих кого зловили раніше⁷⁵. Суперечності позиції ОУН щодо набору до дивізії часто віддзеркалювалися і на взаєминах всередині родини: у 1944 р. «мій брат, він вже одружився тоді і вже синка мав однорічного, і також зголосився до дивізії вже другий раз. А я був проти того, і Організація була проти дивізії. Він став прощатися. Я обернувся і я йому руки не хотів подати, і це мене так гнобило, як я вже йшов знову»⁷⁶.

Окрім того, потрібно врахувати, що не кожен міг бути і не завжди хотів бути партизаном. Михайло Т. згадує, що як член юнацтва ОУН, якимось мусив провести два дні у криївці через небезпеку облави німців. Вийшовши з неї, сказав своєму товаришеві: «Знаєш що, Василю, я загину, но в ту яму більше не полізу»⁷⁷.

За лаштунками: від ейфорії до розчарування. На початку жовтня 1943 р. УЦК відзначає значне порушення спокійного життя серед причин не лише рейди радянських партизан та відступ німецьких військ, а й кампанія проти створення дивізії «з боку большевиків, поляків і українського табору «негації та амаржії» [ОУН. — *Авт.*]⁷⁸. Поширюються чутки, що створення дивізії це намагання в інший спосіб вивезти людей на роботу в Німеччину, що насправді як дивізії як такої не буде: добровольців заберуть в табори, дивізія буде використана як гарматне м'ясо⁷⁹. Офіційно ОУН засудила формування дивізії у статті «Довкруги СС стрілецької дивізії «Галичина» в своєму «Бюлетні», де наголошено на її регіональному галицькому характері, що не відповідає потребам українців, та спростовано тезу про дивізію як продовження легіону Українських Січових Стрільців: «при сталому гестапівському нагляді хіба фантасти можуть вірити, що можливе щось подібне. Сьогодні немає жодних сумнівів, що твориться не українська національна, але німецька колоніальна частина»⁸⁰. Головне командування УПА розповсюджує листівки до «Добровольців при німецьких військових частинах» із кличем іти в УПА⁸¹. Заклик «іти в ліс» УЦК розцінювало як намагання «свідомо чи несвідомо працювати на її [молоді. — *Авт.*] знищення, на руїну національного життя»⁸².

УЦК намагався протидіяти антипропаганді шляхом роз'яснювальної роботи та промов серед населення. Проте вплив загального стану позначився і на бажанні вступати до дивізії, коли люди починають сумніватися: «Не знати, кого слухати. З Українського Комітету приїздять і кажуть нам іти в Дивізію, щоб мати своє військо... Але приходять молоді з організацій і кажуть не йти, бо німці нас мають за гарматне м'ясо». «Силував, не силував, але, як не до Дивізії, то заберуть до Німеччини на роботу, або до бавдінсту. От таки піду і стану перед комісією — все таки легше дихати, як людина має зброю»⁸³.

Незважаючи на ейфорію у травні-червні 1943 р., розпочинається спад ентузіазму серед потенційних та уже зареєстрованих рекрутів до дивізії. Це значною мірою зумовлювалося воєнними поразками на фронті, його наближенням до Галичини, та антидивізійною пропагандою. На думку Майкла Мельника, директива до відбіркових комісій реєструвати усіх, зважаючи тільки на видимі ознаки хвороб та психічних відхилень, та далі спрямовувати їх на медичний огляд, спричинила ілюзію успішного набору⁸⁴. Цій ілюзії піддалися включно із губернатором дистрикту Вехтером, адже цифрою у 70 чи 80 тис. добровольців активно послуговувалися як для внутрішнього користування, так і для пропаганди. Згідно із зведеним звітом ВУ щодо першої фази набору до дивізії від 30 жовтня 1943 р.:

Добровольці/зареєстровані	80 000
Покликані до медичної комісії	53 000
З'явилися на медкомісію	42 000
Прийнято	27 000
Подали заяви на звільнення	1 400
Отримали посвідку про прийняття	25 600
Покликані до служби	19 047
З'явилися до служби	13 245
Звільнені з вишколу як хворі	1 487
На вишколі	11 578
Мають бути покликані (листопад 1–13)	6 150 ⁸⁵

Таким чином, 80 тис. добровольців, призвано до війська 19 047 осіб, з яких тільки 11 578 розпочали військову підготовку. Статистика не подає цілісної інформації про тисячі осіб, які уникнули чи втекли від призову, попередньо отримавши посвідку про прийняття.

На місцях, уже з початком жовтня починається невдоволення процесом набору до дивізії в основному з боку німецької адміністрації: «не являються покликані, деякі втікають». Аби якимось чином відреагувати на таку ситуацію, зареєстрованим особам було відправлено повідомлення, що якщо не з'являться до набірної комісії, то будуть трактуватися як дезертири⁸⁶. Проблема неявки на призовні пункти виглядає промовистою: наприклад, з округи Коломия повинно було виїхати 10 жовтня 1943 р. 2545 чол., а фактично — 967 осіб⁸⁷, на Лемківщині із 400 чол. — 180⁸⁸.

Відбуваються пошуки тих, що не з'явилися. Записи у «Хроніці Дивізії» описують такі випадки: «Сьогодні до канцелярії В. Управи привів німецький жандарм двох добровольців скутих із Судової Вишні. Це ті, що не відійшли на вишкіл, а сиділи в хаті» (20 жовтня 1943 р.)⁸⁹, «Сьогодні знову привели одного добровольця Дивізії «Галичина» з Камінки Струм.[ілової] скутого. Такі випадки останнім часом трапляються частіше» (29 жовтня)⁹⁰. У грудні знаходимо також подібні свідчення⁹¹, зокрема, про відправлення на вишкіл «32 спізнених добровольців»⁹².

Хоча колишні дивізійники нерідко пригадують I фазу відбору як «суспільну ейфорію», маємо свідчення, що набір відбувався по-різному, і було багато осіб, які відмовлялися від свого попереднього рішення вступати до дивізії. Причини відмов після попередньої реєстрації були різноманітними. Скажімо, у своєму листі до ВУ Стефан Чорний від 1 грудня 1943 р. пояснює відмову так: «Багато тих, які найбільше агітували, а відтак заховалися на добрих посадах як рекламовані сміються з тих, що пішли. [...] Як люде побачать, що не має протекцій ні несправедливостей й перекупств в В.У. тоді напевно він й інші зго-

лосяться в ВУ. віддати честь але разом з тими дезертирами протегованими»⁹³. Часом відмову мотивували й такими причинами: «не поїде, тому що він дістав білу картку покликання, а інші синю», оскільки синій папір закінчився (7 грудня 1943 р.)⁹⁴.

Проблема кадрового забезпечення дивізії змушувала шукати все нові шляхи рекрутування. Це питання стає одним із наріжних на засіданнях Військової Управи. Свідченням кризи у наборі можуть бути і публікації оголошень із закликом вступати до лав дивізії практично у кожному номері «Львівських вістей»⁹⁵. Проблему пропонується розв'язати у кілька способів. Зокрема, висловлюються думки перевести до дивізії українських робітників з Німеччини, з поліційних полків⁹⁶. 27 січня 1944 р. Альфред Бізанц закликає до співпраці з директорами шкіл для проведення пропагандивних заходів, оскільки на середину лютого зазвичай припадали випускні іспити у гімназіях та учительських семінаріях⁹⁷. 16 лютого 1944 р. ВУ повідомляє, що потрібно скласти списки тих добровольців, які зголосились, але так і не пройшли медичну комісію⁹⁸. Розглядалося також питання загальної мобілізації. Це, на думку членів ВУ, мало сенс перед приходом радянських військ, які б, можливо, тоді по-іншому трактували вояків дивізії⁹⁹.

На початку березня 1944 р. уряд дистрикту видав таємний указ про проведення реєстрації усіх юнаків польської та української національності 1920–1925 р.н. з метою мобілізації «українців до війська, а поляків до праці», оскільки «німецька влада боїться, що з зеленою травичкою наша молодь піде в ліс»¹⁰⁰. ВУ про це не було відомо. Згодом, на думку членів ВУ, аби мобілізація проходила успішно, «треба висунути якісь політичні моменти українські; викликати ентузіазм, дати амністію, стримати за гострі поступування»¹⁰¹. Як бачимо, існувала постійна проблема злагоджених дій між ВУ, УЦК та німецькою адміністрацією. Іншим свідченням непорозумінь є те, що тих, хто ухилився від служби, замість того або передати їх ВУ, передавали до табору чи інших карних установ, де юнаки могли перебувати кілька місяців до з'ясування обставин. Це зокрема змусило ад'ютанта ВУ 3 грудня 1943 р. розпочати пошуки таких випадків¹⁰².

Добровольців відправляли щоденно й у грудні 1943 р. на рекрутський вишкіл: серед них були нещодавно зареєстровані, ті, що зареєструвалися значно раніше, але ще не пройшли медичну комісію, і особи із статусом дезертирів: «таких приводить по більшій часті українська чи німецька поліція часом закутих. Сьогодні [7 грудня 1943 р. — Авт.] є таких біля 20 добровольців»¹⁰³.

Таким чином, ілюзія успішного набору в перші місяці швидко зникає, натомість виникає проблема пошуку все нових кадрів до дивізії. Така

ситуація зумовлювалася тим, що багато добровольців відмовляється від свого попереднього рішення, переходується або ж обирає інші альтернативи. Джерела фіксують випадки, коли таких відмовників уже примусово таки відправляють до «українського війська».

* * *

Пропоноване дослідження показує, як в ході соціальної комунікації всередині колективу обмін власними історіями сприяє їхньому переформленню так, що практично усі члени отримують майже однаковий набір подібних історій¹⁰⁴. У представленні колишніх вояків, саме І хвиля була найбільш свідомою та патріотично налаштованою. Проте на прикладі невеличкої вибірки, а також на основі залучених архівних джерел, бачимо, що навіть тоді, у травні–серпні 1943 р. молодь керувалася не лише своїми патріотичними уявленнями, вступали хоч добровільно, але під тиском особистих життєвих обставин — так вступ до дивізії для багатьох (але далеко не усіх) став найважливішою стратегією виживання в умовах війни. Категорія добровільності вступу є дуже неоднозначною: визначити достеменно кількість осіб, хто потрапив з примусу, під тиском обставин чи з молодечого націоналістичного запалу практично неможливо.

Якщо для «молодняка» дивізія була першим і дуже часто єдиним варіантом воєнного досвіду, і відповідно, дуже значним (саме ця група є предметом нашого аналізу), то для старших — це один із невеликих, і відповідно незначущих, життєвих епізодів у спробі вижити впродовж війни. Якщо серед І хвилі добровольці становили значну частину осіб, то далі німці уже починають застосовувати примусові методи «заохочення» та вилову «дезертирів» з дивізії: облави, загальна мобілізація тощо. Намагаючись вижити та обрати наймеш життєво небезпечний варіант, опинившись перед перспективою примусової праці у Німеччині чи Баудінсті (або вже маючи такий досвід), повернення радянської влади, часто керувались саме цим критерієм, тоді як патріотизм часто міг ставати другорядним чинником.

Це дослідження показало, що представлене загальне бачення дивізійників свого минулого, їхня колективна пам'ять відтворюється кожним представником спільноти. Проте така візія може не співпадати із «справжньою» особистою історією: часто під впливом колективного бачення власна історія нівелюється та здається уже неважливою. Таким чином, розбіжність у представленні свого воєнного досвіду також лежить у розрізі «борці за волю України» — «добровольці з примусу», коли останні під впливом колективу свідомо чи несвідомо прийняли свою нову роль.

¹ Дивізія офіційно змінювала свою назву декілька раз. Аби не завантажувати читача довгими термінами використовуватиму скорочену назву цього формування — дивізія «Галичина» або дивізія.

² *Боляновський А.* Дивізія «Галичина». Історія. — Львів, 2000. — С. 97.

³ *Vaumeister R.* Evil: Inside Human Cruelty and Violence. — New York, 1999. — С. 353; Цит. за *Беркгоф К.* Жива розпачу. Життя і смерть в Україні під нацистською владою. Авторизований переклад з англійської. — К., 2011. — С. 15.

⁴ *Боляновський А.* Назв. праця. — 538 с.; *Гунчак Т.* У мундирах ворога / Тарас Гунчак. — К., 1993. — 208 с.; *Melnyk M.J.,* To Battle. The Formation and History of the 14th Galician Waffen-SS Division/ Michael James Melnyk — Solihull, 2002 — 346 p.

⁵ Наприклад, поява сітілайтів на вулицях Львова у 2009 році із написами «Українська дивізія «Галичина» — вони захищали Україну», такі під назвою СС «Галичина». Електронний ресурс: <http://www.newsru.com/world/30jul2009/gali4in.html>. — Назва з екрану; Електронний ресурс: <http://1tv.com.ua/uk/news/2011/10/11/9403>. — Назва з екрану.

⁶ *Littman S.* Pure Soldiers or Sinister Legion, The Ukrainian 14th Waffen-SS Division / Sol Litman. — Montreal–New York–London, 2003; *Prus E.* SS-Galicien. Patrioci czy zbrodniarze?/ Edward Prus. — Wrocław, 2001; *Дмитрук К.* Безбатченки. Правда про участь українських буржуазних націоналістів і церковних ієрархів у підготовці нападу Німеччини на СРСР. — Львів, 1974. — 238 с.

⁷ *Грицак П.* Вежі і кулемети. Спогади з Дивізії і большевицького полону. — Мюнхен, 1959. — 148 с.; *Лисяк О.* За стрілецький звичай. Роман із часів Другої світової війни. — Львів, 1993. — 246 с.; *Стеткевич Л.* Як з Бережан до кадри. Спогади з дивізії. — Тернопіль, 1998. — 172 с.

⁸ *Khromeychuk O.* «Undetermined» Ukrainians. Post-War Narratives of the Waffen SS «Galicia» Division. — Series. — Volume 11. — Peter Lang, 2013. — 197 p.

⁹ *Даниленко С.* Дорогою ганьби та зради. Історична хроніка. — Київ, 1970. — 360 с.; *Дмитрук К.* Свастика на сутанах. — Київ, 1973. — С. 201.

¹⁰ Інтерв'ю із Богданом С. від 28 грудня 2005 р. (м. Тернопіль, Україна). Усі надалі цитовані інтерв'ю зберігаються у приватному архіві авторки.

¹¹ *Гунчак Т.* Назв. праця. — С. 154–155.

¹² *Melnyk M.J.* — P. 35.

¹³ *Боляновський А.* Назв. праця. — С. 394.

¹⁴ Там само. — С. 392.

¹⁵ *Пентер Т.* Українці та «Велика Вітчизняна війна»: комплексність воєнних біографій // Україна. Процеси націотворення / Упор. Андреас Каппелер; пер. з нім. — Київ, 2011. — С. 324, 332.

¹⁶ *Грицак П.* Назв. праця. — С. 18; *Стеткевич Л.* Чому ми йшли до української дивізії «Галичина» // Вісті комбатанта. — 1986. — № 1. — С. 74; *Висоцький Р.* Спогади дивізійника. — Чикаго, 1994. — С. 18; *Новосад П.* З Україною в серці. Спогади. — Львів, 1995. — С. 55; Інтерв'ю з Зеноном В. від 1 травня 2006 р. (Львів, Україна), інтерв'ю з Денисом П. від 7 березня 200 р. (Чортків, Україна).

¹⁷ Див.: *Грицак Я.* Нарис історії України: формування модерної української нації XIX–XX ст. — К., 1996. — 358 с.; *Литвин М.Р., Луцький О.І., Науменко К.Є.* 1939. Західні землі України. — Львів, 1999. — 152 с.; *Snyder T.* Bloodlands: Europe between Hitler and Stalin. — New York, 2010. — 524 p; *Gross J.T.* Polish Society under German Occupation — Generalgouvernement 1939–1944. — Princeton, NJ, 1979. — P. 117–144.

¹⁸ Див.: *Гольчевські Ф.* Суперечлива традиція: ОУН/УПА та націотворення // Україна. Процеси націотворення / Упор. Андреас Каппелер; пер. з нім. — Київ, 2011. — С. 308–314.

¹⁹ *Чечіль М.* Теорія і практика формування національної свідомості дітей та молоді Галичини (друга половина XIX — перша третина XX ст.). — Дрогобич, 2001. — С. 131–132.

²⁰ *Ребет Д.* Націоналістична молодь та молодечий націоналізм // Євген Коновалець та його доба. — Мюнхен, 1974. — С. 482–501.

²¹ Військова Управа створювалась на кшталт Бойової Управи, утвореної під час формування Легіону Січових Стрільців у Першій світовій війні.

²² Центральний державний архів вищих органів влади України і управління України (*далі* — ЦДАВО України). — Ф. 3971, оп. 1, спр. 5, арк. 6; Там само. — Спр. 3, арк. 1.

²³ Там само. — Спр. 5, арк. 50.

²⁴ Там само. — Спр. 28, арк. 48.

²⁵ *Яшан В.* Стрілецька дивізія «Галичина». Станиславівська округа в роках 1943–44 // Вісті Комбатанта. — 1968. — № 5–6. — С. 51.

²⁶ *Бабський М.* Була велика мета — здобути волю. До 65-річчя битви під Бродами // Свобода (США). — 17 липня 2009. — № 29. — С. 17.

²⁷ Державний архів Львівської області (*далі* — ДАЛО). — Р-35, оп. 13, спр. 70, арк. 60.

²⁸ Там само. — Арк. 61.

²⁹ ЦДАВО України — Ф. 3971, оп. 1, спр. 19, арк. 14.

³⁰ ДАЛО. — Ф. Р-35, оп. 13, спр. 70, арк. 61.

³¹ ЦДАВО України — Ф. 3971, оп. 1, спр. 3, арк. 8.

³² Там само. — Арк. 18.

³³ *Колісник Р.* Військова управа та українська дивізія «Галичина»: діяльність Військової управи та німецька політика відносно українських національних збройних сил в роках 1943–1945. — Торонто, 1990. — С. 92–93.

³⁴ *Феркуняк Д.* Спомини з життя в дивізії «Галичина» і в полоні 1943–1947. — Івано-Франківськ, 2003. — С. 27.

³⁵ *Кубійович В.* Дивізія «Галичина» (до історії її постання) // Вісті комбатанта. — 1963. — № 3. — С. 11.

³⁶ Інтерв'ю з Василем Т. від 30 серпня 2007 р. (Львів, Україна).

³⁷ *Гольчевскі Ф.* Назв. праця. — С. 316.

³⁸ ЦДАВО України. — Ф. 3971, оп. 1, спр. 24, арк. 1.

³⁹ *Боляновський А.* Назв. праця — С. 64.

⁴⁰ Микола Угрин (1883–1960) навчався у Львівському та Чернівецькому університетах. З 1911-го працює у Рогатині вчителем української, латинської, німецької і польської мов. З 1915-го — видає журнали «Самохотник», «Вісник Пресової Кватири У. С.С.» та «Самопал» при Легіоні УСС. У 1918–1919 рр. — в рядах УГА, потім у загоні отамана Шепеля та Шостій стрілецькій дивізії полк. Романа Сушка. Далі працював в гімназії у Рогатині, очолював повітові відділи Української військової організації та «Просвіти». Публікує свої твори («Нарис історії Українських Січових Стрільців», «Лицарі Залізної Остроги» тощо) за підписом «Микола Угрин-Безгрішний» — відтоді псевдонім «Безгрішний» став складовою його прізвища. За радянської влади працював директором Рогатинської середньої школи для дорослих, німецької окупації — викладачем в Рогатинській учительській семінарії. Вступив до дивізії «Галичина». Помер у 1960 р., похований на цвинтарі німецького міста Новий Ульм.

⁴¹ ЦДАВО України. — Ф. 3971, оп. 1, спр. 34, арк. 12–13.

⁴² Там само. — Спр. 19, арк. 1.

⁴³ Інтерв'ю з Михайлом Р. від 12 листопада 2010 р. (Торонто, Канада).

⁴⁴ Інтерв'ю з Романом К. від 18 листопада 2010 р. (Торонто, Канада).

- ⁴⁵ Інтерв'ю з Зеноном А. від 7 березня 2006 р. (Чортків, Тернопільщина, Україна).
- ⁴⁶ Інтерв'ю з Ярославом Г. від 15 грудня 2010 р. (Торонто, Канада).
- ⁴⁷ Інтерв'ю з Богданом С. від 28 грудня 2005 р. (Тернопіль, Україна), інтерв'ю з Зеноном А. від 7 березня 2006 р. (Чортків, Тернопільщина, Україна), інтерв'ю з Михайлом Т. від 23 лютого 2006 р. (Тернопіль, Україна), інтерв'ю з Любомиром В. від 24 лютого 2006 р. (Тернопіль, Україна), інтерв'ю з Денисом П. від 7 березня 2006 р. (Чортків, Тернопільщина, Україна), інтерв'ю з Леонідом М. від 12 березня 2006 р. (Миколаїв, Львівщина, Україна).
- ⁴⁸ Там само.
- ⁴⁹ Інтерв'ю з Михайлом Т. від 23 лютого 2006 р. (Тернопіль, Україна).
- ⁵⁰ Інтерв'ю з Зеноном А. від 7 березня 2006 р. (Чортків, Тернопільщина, Україна).
- ⁵¹ ДАЛО. — Ф. Р-35, оп. 9, спр. 261а, арк. 1–2.
- ⁵² Інтерв'ю з Леонідом М. від 12 березня 2006 р. (Миколаїв, Львівщина, Україна).
- ⁵³ Яшан В. Назв. праця. — С. 49–50.
- ⁵⁴ Німецькі карні приписи, що діють у Генерал-Губернаторстві (вибір). Пер. з нім. М. Паше-Озерський, Ю. Медвідь-Терлецький. — Краків–Львів, 1943. — С. 53.
- ⁵⁵ Там само.
- ⁵⁶ Боляновський А. Назв. праця. — С. 59.
- ⁵⁷ Феркуняк Д. Назв. праця. — С. 8.
- ⁵⁸ Інтерв'ю з Ярославом З. від 27 грудня 2010 р. (Торонто, Канада).
- ⁵⁹ Інтерв'ю з Романом Р. від 26 лютого 2008 р. (Івано-Франківськ, Україна).
- ⁶⁰ ЦДАВО України — Ф. 3971, оп. 1, спр. 37, арк. 6–6 зв.
- ⁶¹ Інтерв'ю з Маркіяном К. від 12 січня 2011 р. (Торонто, Канада).
- ⁶² Інтерв'ю з Ігорем І. від 21 грудня 2010 р. (Торонто, Канада).
- ⁶³ Державний архів Тернопільської області (далі — ДАТО). — Ф. П-1, оп. 1, спр. 101, арк. 104.
- ⁶⁴ Інтерв'ю з Петром П. від 16 грудня 2010 р. (Торонто, Канада).
- ⁶⁵ Архів управління СБУ у Львівській обл. — А.к.с. П-27796. — Т. 2, арк. 547.
- ⁶⁶ Інтерв'ю з Іваном Ф. від 26.11.2010 р. (Торонто, Канада).
- ⁶⁷ Підгайний Б. Два шляхи — одна мета // Броди. Збірник статей і нарисів. Ред. О. Лисяк — Мюнхен, 1951. — С. 48.
- ⁶⁸ Лише в лютому 1943 р. на конференції ОУН-б вирішили переходити до активної фази протидії німецьким окупантам.
- ⁶⁹ Шумський Р. ОУН-Дивізія-УПА-каторга // Вісті Комбатанта. — 2006. — № 1. — С. 67–68; Пелещук В. Спогад про дивізію // Вісті комбатанта. — 1994. — ч. 4. — С. 92; інтерв'ю з Михайлом Т. від 23 лютого 2006 р. (Тернопіль, Україна).
- ⁷⁰ Інтерв'ю з Павлом Л. від 26 жовтня 2007 р. (Івано-Франківськ, Україна).
- ⁷¹ Інтерв'ю з Денисом П. від 7 березня 2006 р. (Чортків, Тернопільщина, Україна).
- ⁷² Куцелен В. Спогад про дивізію // Вісті комбатанта. — 1982. — № 3. — С. 63.
- ⁷³ Галайбіда А. Спогади станичного села Сільце Божикивське // Літопис Української Повстанської Армії. — Т. 12. Третя Подільська воєнна округа УПА «Лисоня». Докум. й матер. — Торонто, 1989. — С. 247.
- ⁷⁴ Письмовий опитник Петра Щ. (Великобританія) від 6 червня 2012 р.
- ⁷⁵ Інтерв'ю з Василем Ч. від 25 листопада 2010 р. (Торонто, Канада).
- ⁷⁶ Інтерв'ю з Іваном Ф. від 26 листопада 2010 р. (Торонто, Канада).
- ⁷⁷ Інтерв'ю з Михайлом Т. від 23 лютого 2006 р. (Тернопіль, Україна).
- ⁷⁸ ДАТО. — Ф. П-319, оп. 4, спр. 2, арк. 57–58.
- ⁷⁹ ЦДАВО України. — Ф. 3971, оп. 1, спр. 28, арк. 49.
- ⁸⁰ Довкруги СС Стрілецької Дивізії Галичина // Бюлетень. — 1943. — Ч. 4.

- ⁸¹ ЦДАВО України — Ф. 3971, оп. 1, спр. 30, арк. 150.
⁸² ДАТО. — Ф. П-319, оп. 4, спр. 2, арк. 60.
⁸³ Яшан В. Назв. праця. — С. 52.
⁸⁴ Мельник М. — Р. 29.
⁸⁵ ЦДАВО України — Ф. 3971, оп. 1, спр. 19, арк. 30.
⁸⁶ Яшан В. Назв. праця. — С. 56.
⁸⁷ ЦДАВО України — Ф. 3971, оп. 1, спр. 23, арк. 22.
⁸⁸ Там само. — Арк. 49
⁸⁹ Там само. — Арк. 66.
⁹⁰ Там само.
⁹¹ Там само. — Спр. 37. — Арк. 3.
⁹² Там само. — Арк. 7.
⁹³ Там само. — Арк. 3 зв.—4.
⁹⁴ Там само. — Арк. 6–6 зв.
⁹⁵ Львівські вісті. Усі номери за період з червня 1943 року по січень 1944 року.
⁹⁶ ЦДАВО України — Ф. 3971, оп. 1, спр. 7, арк. 50.
⁹⁷ Там само. — Спр. 2, арк. 10.
⁹⁸ Там само. — Арк. 8.
⁹⁹ Там само. — Спр. 23, арк. 96.
¹⁰⁰ Там само. — Арк. 96.
¹⁰¹ Там само. — Арк. 97.
¹⁰² Там само. — Спр. 37. — Арк. 3–3 зв.
¹⁰³ Там само. — Арк. 6–6 зв.
¹⁰⁴ Вельцер Х. История, память и современность прошлого. Память как арена политической борьбы // Неприкосновенный запас. — 2005. — № 2–3 / Электронный ресурс: <http://magazines.russ.ru/nz/2005/2/vel3.html>. — Назва з екрану.

В статье рассмотрено разнообразие личных жизненных ситуаций и стратегий выживания в условиях немецкой оккупации, побудившие молодежь вступить в 14-ую дивизию Ваффен СС «Галичина» в 1943–1944 годах. Показано, что патриотические чувства и желание идти воевать «за свободу Украины» не всегда были главными причинами вступления в дивизию. Проанализировано влияние административного прессинга ответственных институций касательно набора в дивизию, и сопоставлено нарратив бывших солдат дивизии из событиями, которые происходили в то время.

Ключевые слова: дивизия «Галичина», 14-я дивизия Ваффен СС «Галичина», пропаганда, память.

This paper examines the plentitude of personal circumstances and strategies for survival during WWII that encouraged young people to join the 14th Division Waffen SS «Galicia» in 1943–1944. It is shown that patriotic feelings and desire to fight for the «freedom of Ukraine» where not always the main reasons to join the Division. The administrative pressure of the responsible

authorities has been analyzed as well as the narrative of the former Division soldiers has been compared with realities of that time.

Keywords: *Division «Galicia» 14th Division Waffen SS «Galicia», propaganda, memory.*